

Stanovništvo Drenovaca (1870-1880): predtranzicijsko doba

Alebić, Tamara; Ipšić, Irena; Vranješ-Šoljan, Božena

Source / Izvornik: **Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, 2009, 63 - 90**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:229283>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial 3.0 Unported](#) / [Imenovanje-Nekomercijalno 3.0](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-21**



FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)



dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

STANOVNIŠTVO DRENOVACA (1870-1880): PREDTRANZICIJSKO DOBA

TAMARA ALEBIĆ, IRENA IPŠIĆ
I BOŽENA VRANJEŠ-ŠOLJAN

SAŽETAK: Demografska slika Drenovaca, istočno-slavonskog naselja u sastavu Slavonske vojne krajine, uz primjer drugog istraženog slavonskog naselja - Donjeg Miholjca, pokazuje da u razdoblju od 1870. do 1880. godine u Slavoniji još nije bilo naznaka početka procesa demografske tranzicije. Predtranzicijska obilježja u Drenovcima najjače su se očitovala u prirodnom padu stanovništva (preko 10% godišnje), niskoj doživljenoj dobi, ranoj ženidbi, te čestim ponovljenim brakovima. Specifičnosti Drenovaca očituju se u natprosječnom migracijskom saldu i u relativno niskoj razini stopa nataliteta i mortaliteta (čije objašnjenje traži dodatno istraživanje), te u relativno maloj smrtnosti dojenčadi.

Uvodne i metodološke napomene

Istraživačkim projektom pod naslovom “Početak demografske tranzicije u Hrvatskoj”, koji se ostvaruje kroz doktorski studij “Povijest stanovništva” na Sveučilištu u Dubrovniku, kao jedna od 12 župa koje će se istražiti izabrana je župa Drenovci - reprezentant krajiškog slavonskog naselja. Istraživanje je utemeljeno na matičnim knjigama rođenih, vjenčanih i umrlih.¹ Budući da je

¹ Matične knjige župe Drenovci: rođeni (1857-1877, 1878-1900); vjenčani (1857-1877, 1878-1940); umrli (1857-1877, 1878-1900) (Hrvatski državni arhiv u Zagrebu).

Tamara Alebić, doktorandica doktorskog studija “Povijest stanovništva” na Sveučilištu u Dubrovniku. Adresa: Gundulićeva 3a, 31000 Osijek. E-mail: tamara_alebic@net.hr
Irena Ipšić, doktorandica doktorskog studija “Povijest stanovništva” na Sveučilištu u Dubrovniku. Adresa: Dr. Vladka Mačeka 23, 20000 Dubrovnik. E-mail: irenaipsic@gmail.com
Božena Vranješ-Šoljan, redoviti profesor na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Adresa: Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb. E-mail: bvsoljan@ffzg.hr

u drenovačke matične knjige upisivano samo stanovništvo rimokatoličke vjere, prilikom korištenja popisnih podataka u nekim je analizama trebalo izlučiti stanovništvo drugih konfesija kako bi podaci bili usporedivi.

Sve do 1878. godine matične knjige u župi Drenovci vodile su se na latinskome jeziku. Od 1. siječnja 1878. podaci su se počeli upisivati na hrvatskome jeziku. Uz Drenovce, župi je pripadalo i selo Soljani, koje se, kao samostalna župa, izdvojilo 1899. godine.²

Geografska obilježja

Istočna Hrvatska, kao najizrazitija nizinska regija u Hrvatskoj, ističe se svojim prirodno-geografskim osobitostima, a ponajviše omeđenošću rijekama Dravom, Dunavom i Savom.³ Na zapadu regije prevladavaju gorski predjeli, dok istočni dio obiluje panonskim ravninama.⁴ Na jugoistoku te regije smjestili su se Drenovci, i to na području između Save i Bosuta. Čitav kraj je u zemljopisnom pogledu dio nizine donje Posavine, zbog čega je posve ravničast s vrlo malim razlikama u visini zemljišta. Sastav terena proizvod je erozijsko-akumulacijskih djelovanja Save i njezinih brojnih pritoka, pa se neposredno uz Savu javljaju fini pjeskovito-muljeviti nanosi, a na područjima udaljenijima od Save rašireniji su sedimenti močvarnog lesa. S obzirom na ovako izraženi reljef, razvili su se različiti tipovi hidromorfni tala, a dominiraju aluvij i crnica. Prevladava kontinentalna klima s manjim horizontalnim promjenama.⁵ Sela u Brodskoj pukovnji najčešće su bila okružena šumama i močvarnim podvodnim zemljištem, a porast vodostaja Save često je uzrokovao poplave u trajanju od jednog do dva tjedna.⁶

² Marko Đidara, »Kanonske vizitacije župe Drenovci.« *Hrašće - časopis za književnost, umjetnost i povijest* 17 (1999): 54.

³ Rijeka Sava je za Slavonsku vojnu krajinu predstavljala južnu granicu prema Osmanskom Carstvu, stoga je bila utvrđena tvrđavama i čardacima. Tu je uspostavljen i sanitarni kordon za sprečavanje širenja epidemija (kuge i kolere) s osmanskog područja. Uza sve to, bila je i važan plovni put za prijevoz putnika i robe. Vidi: Mica Orban Kljajić i Josip Kljajić, »Statistički opis Brodske pukovnije iz trećeg desetljeća 19. stoljeća.« *Scrinia slavonica* 3 (2003): 597.

⁴ Andrija Bognar, Ivan Crkvenčić, Zlatko Pepeonik, Josip Riđanović, Josip Roglić, Miroslav Sić, Tomislav Šegota i Milan Vresk, *Geografija SR Hrvatske: Istočna Hrvatska*. Zagreb: Školska knjiga, 1975: 11.

⁵ *Geografija SR Hrvatske: 175-177.*

⁶ M. Orban Kljajić i J. Kljajić, »Statistički opis Brodske pukovnije iz trećeg desetljeća 19. stoljeća.«: 574.

Drenovci se danas nalaze u Vukovarsko-srijemskoj županiji, kojoj površina iznosi 2.441 km² ili 4,3% teritorija Republike Hrvatske, a prema popisu stanovništva iz 2001., na tom je području živjelo 204.768 stanovnika, odnosno približno 5% stanovništva Republike Hrvatske. Opća relativna gustoća naseljenosti iznosi 83.65 st/km². Sjedište županije je u gradu Vukovaru, a pored njega, u županiji su još tri grada - Vinkovci, Ilok i Županja, te ukupno 26 općina sa 84 pripadajuća naselja.⁷

Upravno-političke i gospodarske karakteristike

Specifična geografska osnova cijele Bosutske nizine odrazila se i na njezin društveni, gospodarski i demografski razvoj. Veliko područje šumsko-močvarnih površina i česte poplave utjecale su na ograničavanje naseljenosti samo na sjevernija i rubna područja. Tako se prvotno naseljavanje ovoga kraja pretežno odvijalo na širem prostoru Vinkovaca, o čemu svjedoče brojni nalazi još iz starijeg neolita. Tek tijekom srednjovjekovnog razdoblja, od 12. do 16. stoljeća, naseljenost se počinje širiti i na južni, ekološki i prostorno nepovoljniji dio nizine.⁸ U okviru tog naseljavanja dolazi do nastanjivanja područja današnjih Drenovaca, koji su prema pisanim izvorima utemeljeni 1484. godine.⁹

Godine 1536. Osmanlije su zagospodarili tim krajem te su ostali na tom području sve do 1691. godine.¹⁰ Za vrijeme osmanske vlasti nije došlo do bitnijih promjena u osnovnim obilježjima naseljenosti i prostornog valoriziranja, niti do značajnijeg društveno-gospodarskog razvoja.¹¹ Oslobođenjem i uspostavom austro-ugarske vlasti započinje uređenje slavonsko-srijemske granice. Cijela slavonska Vojna krajina tada je podijeljena u tri više kapetanije (tvrđave Rača, Brod i Gradiška), a svaka od njih u deset kapetanija.¹² Ratovi između

⁷ Kazimir Mikić, »Županja.« *Geografski horizont* 41/1 (1995): 48; *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.* Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, CD.

⁸ *Geografija SR Hrvatske*: 181.

⁹ Vera Erl, »Iz povijesti Drenovaca.« *Hrašće - časopis za književnost, umjetnost, kulturu i povijest* 14 (1998): 73.

¹⁰ V. Erl, »Iz povijesti Drenovaca.«: 73.

¹¹ *Geografija SR Hrvatske*: 182.

¹² Među popisom sela koja su tada pripadala Donjoj ili Račanskoj granici ne nalazi se nekoliko sela drenovačke Posavine i središnjeg dijela spačvanskog područja, a to su: Račinovci, Jurići, Drenovci, Gunja, Vrbanja, Soljani, Strošinci, Lipovac, Apševci i Podgrađe, te stara i mala "predturska sela" koja su raseljena do 1730-ih godina. Razlozi za to mogu se interpretirati samo na način da su bila premalena i nepristupačna pa nisu bila vojno zanimljiva ili su se nalazila u sastavu civilne ili komorske uprave (Ivica Čosić-Bukvin, »Preustroj slavonsko-srijemske granice.« *Hrašće - časopis za književnost, umjetnost, kulturu i povijest* 27 (2003): 57).

Austro-Ugarskog i Osmanskog Carstva iscrpili su cijelo slavonsko područje, a najveće posljedice očitovale su se u demografskim gubicima. U tim ratovima Slavonija je izgubila gotovo 80% stanovništva, a mnoga su sela potpuno opustjela. Po završetku rata Slavoniju napušta većina turskog i muslimanskog stanovništva i odlazi prema Bosni. S druge strane, katolici i pravoslavci s bosanskog teritorija doseljavaju u Slavoniju, te se ponajviše nastanjuju u posavskim selima.¹³

Doseljeno stanovništvo najviše je utjecalo na brojčani oporavak stanovništva Slavonije i vraćanje života u opustošena naselja, ali je dovelo i do nastanka brojnih novih slavonskih i krajiških sela.

Osim upravnih promjena, prva polovica 18. stoljeća donosi i mnoge druge preobrazbe, te se život stanovništva na ovim prostorima počinje značajno mijenjati.¹⁴ Doseljava novo stanovništvo, naročito iz susjedne Bosne, koje je zbog učestalih ratova s Turcima prisiljeno na raseljavanje. To izaziva dinamičan porast krajiškog stanovništva i dovodi do nastanka brojnih novih krajiških sela.¹⁵ Godine 1739. stabilizirala se granica s Turskom na rijeci Savi, pa je uspostavljena snažna vojnokrajiška teritorijalna organizacija. Godine 1747. ukinuta je tadašnja teritorijalna podjela Vojne krajine, a ustrojene su nove generalkomande, pukovnije, bataljuni i satnije. Time je nastala jedinstvena vojna država u državi koja je imala svoje posebno ustrojstvo utemeljeno na vezi između vojne službe i zemljišnog vlasništva.¹⁶ Krajina je prepuštena isključivo upravi vojnih oblasti, čak i njezini civilni dijelovi, za razliku od ranijih krajiških društava u kojima je organizacija civilnog područja uvelike bila prepuštena samim stanovnicima.¹⁷ Godine 1754. obznanjena su tzv. Krajiška prava, i to prvo za Varaždinsku i Karlovačku krajinu, a od 1769. važila su i za Slavonsku i Bansku krajinu. Krajiška prava bila su katalog propisa kojima je bila uređena civilna sudbena, kaznena i vojna sudbena vlast, ali i određena zemljišnoposjedovna prava. Godine 1807. i 1850. doneseni su Osnovni krajiški zakoni, koji su vrijedili za područje cijele Vojne krajine i uređivali svaku pojedinost bitnu za funkcioniranje sustava.¹⁸

¹³ Ive Mažuran, *Popis naselja i stanovništva u Slavoniji 1698. godine*. Osijek: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti i Zavod za znanstveni rad u Osijeku, 1988: 40.

¹⁴ V. Erl, »Iz povijesti Drenovaca.«: 73.

¹⁵ M. Orban Kljajić i J. Kljajić, »Statistički opis Brodske pukovnije iz trećeg desetljeća 19. stoljeća.«: 573.

¹⁶ M. Orban Kljajić i J. Kljajić, »Statistički opis Brodske pukovnije iz trećeg desetljeća 19. stoljeća.«: 572, 574; *Geografija SR Hrvatske*: 182.

¹⁷ Karl Kaser, *Sloboban seljak i vojnik, 2: Povojačeno društvo (1754.-1881.)*. Zagreb: Naprijed, 1997: 19.

¹⁸ K. Kaser, *Sloboban seljak i vojnik 2*: 22.

Novoustrojena krajiška područja predstavljala su obrambene zone čije je stanovništvo imalo obvezu vojne službe i bilo primorano aktivno sudjelovati u izgradnji vojno-obrambenog sustava, tj. Granice.¹⁹ Gotovo cijela Bosutska nizina potpadala je pod Brodsku pukovniciju,²⁰ prvotno sa sjedištem u Slavonskom Brodu, a kasnije u Vinkovcima.²¹ Brodska pukovnija jednim je dijelom na sjeveru graničila s Požeškom i Virovitičkom županijom, drugim dijelom na sjeveru i sjeveroistoku sa Srijemskom županijom, dok je na istoku graničila sa Petrovaradinskom pukovnijom. Na jugu je rijekom Savom bila odijeljena od osmanske provincije Bosne, a na zapadu je graničila s Gradiškom pukovnijom.²² Radi što boljeg funkcioniranja sustava uvedena je podjela na manje upravno-vojne jedinice, tj. pukovnije ili regimente, a one na satnije ili kompanije. Na čelu svake pukovnije stajao je vojni zapovjednik, vrhovni upravitelj i sudac. Osim toga, svaka se pukovnija dijelila na 12 satnija, na čijem se čelu nalazio kapetan.²³ Drenovci su bili sjedište 12. kompanije ili satnije 7. brodske regimente ili pješачke pukovnije, u čijem se sastavu nalazilo 8 sela: Gunja, Đurići, Račinovci, Soljani, Jurići, Vrbanja, Podgajci i Rajevo Selo.²⁴ U cijeloj Drenovačkoj satniji tada je izbrojeno: 453 kuće, 261 vojnik, 238 sposobnih za vojnu službu, 625 poluinvalida u službi na seoskom gospodarstvu, 174 invalida, 1.130 mladih do 16 godina i sveukupno 2.428 muškaraca.²⁵

Uvođenje vojnokrajiškog sustava odrazilo se na razvoj cijeloga kraja i na njegove društveno-gospodarske prilike. Kako u Vojnoj krajini nije bilo klasičnih kmetsko-feudalnih odnosa, već su krajišnici uživali slobodni status seljaka-vojnika podređenih vojnom starješinstvu pojedinih pukovnija, tj. vojnoj upravi

¹⁹ V. Erl, »Iz povijesti Drenovaca.«: 73; M. Orban Kljajić i J. Kljajić, »Statistički opis Brodske pukovnije iz trećeg desetljeća 19. stoljeća.«: 574.

²⁰ U vrijeme ustrojavanja, Brodska pukovnija imala je oko 90 sela i prostirala se na površini od 33 kvadratne milje. Imala je 68.963 stanovnika koji su po nacionalnom sastavu pretežno bili Hrvati. Jezik kojim su govorili oni su nazivali slavonskim, iako je službeni jezik vojnih vlasti bio njemački. Na njemačkom se odvijala nastava po gimnazijama u Slavonskom Brodu i Vinkovcima, dok se po seoskim školama podučavalo na slavonskome jeziku (M. Orban Kljajić i J. Kljajić, »Statistički opis Brodske pukovnije iz trećeg desetljeća 19. stoljeća.«: 573, 591).

²¹ *Geografija SR Hrvatske*: 182.

²² M. Orban Kljajić i J. Kljajić, »Statistički opis Brodske pukovnije iz trećeg desetljeća 19. stoljeća.«: 591.

²³ Mirko Valentić, *Vojna krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom: 1849-1881*. Zagreb: Školska knjiga, 1981: 20.

²⁴ Ivica Ćosić-Bukvin, »XII. Drenovačka satnija.« *Hrašće - časopis za književnost, umjetnost, kulturu i povijest* 28 (2003): 74.

²⁵ I. Ćosić-Bukvin, »XII. Drenovačka satnija.«: 74-75.

u Beču, posjedovali su vlastitu zemlju. Nisu morali davati nikakve dažbine plemićko-crkvenoj vlasteli, a svoj su posjed čak mogli i uvećati krčenjem i obradom napuštene zemlje, ili kupovinom.²⁶ Zbog toga u Krajinu počinje pristizati val doseljenika kojima je Dvorsko ratno vijeće dijelilo zemlju bez obveze plaćanja poreza, u zamjenu za vojnu službu. Međutim, ovakav sustav nije mogao dugo opstati jer je uvelike opteretio upravu, pa se javila potreba za uspostavljanjem samofinanciranja i ubiranjem dadžbina od krajiških obitelji.²⁷ Zbog toga su osnovani slobodni vojni komuniteti u kojima je stanovništvo bilo oslobođeno svih obveza vezanih uz vojnu službu. U njima se poticao razvoj obrta i trgovine, kako bi se od ostvarenih neagrarnih prihoda punila ratna vojna blagajna, a stanovništvo proizvodilo dovoljno za zadovoljenje svih svojih potreba. Na taj se način pokušalo urediti samostalno financiranje krajiške vojske i pridonijeti snažnijem gospodarskom uzletu cijele Vojne krajine.²⁸

Godine 1753. status slobodnih vojnih komuniteta dobivaju Brod, Zemun, Karlovci, Stara Gradiška i Bukovica,²⁹ a 1765. Vinkovci, Mitrovica i Nova Gradiška.³⁰ Međutim, vrlo su se brzo pokazali nedostaci sustava, a komuniteti nisu ostvarili svoju svrhu, tj. nisu uspjeli privući obrtnike i trgovce koji bi svojim radom potpomogli krajišnike. Zbog toga zapovjednik Slavonske vojne krajine 1787. godine ukida više slavonskih vojnih komuniteta (Stara i Nova Gradiška, Brod, Vinkovci, Bukovica).³¹

Daljnje reforme zahtijevale su ustroj potpuno novog modela planske i koncentrirane naseljenosti s povoljnijom parceralnom strukturom, kako bi se unaprijedila agrarna proizvodnja.³² Počela se provoditi koncentracija, odnosno,

²⁶ Jakov Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj 1780. do 1981. g.* Zagreb: Globus, 1987: 70-71.

²⁷ Karl Kaser, *Slobodan seljak i vojnik, I: Rana krajiška društva (1545.-1754.)*. Zagreb: Naprijed, 1997: 221-222.

²⁸ Damir Matanović, »Nametnuta dvojnost: nastanak slobodnog vojnog komuniteta Vinkovci (1765.-1787.)«. *Scrinia slavonica* 6 (2006): 184; Ivica Golec, »Problem ukidanja vojnih komuniteta u Vojnoj krajini na primjerima Broda na Savi i Petrinje.« *Povijesni prilozi* 31 (2006): 183-184.

²⁹ Damir Matanović, »O osnutku vojnog komuniteta Brod na Savi.« *Scrinia slavonica* 2 (2002): 10.

³⁰ D. Matanović, »Nametnuta dvojnost: nastanak slobodnog vojnog komuniteta Vinkovci (1765.-1787.)«. 184.

³¹ I. Golec, »Problem ukidanja vojnih komuniteta u Vojnoj krajini na primjerima Broda na Savi i Petrinje.«: 184.

³² Veljko Rogić, »Hrvatska Vojna krajina – temeljna historijsko-geografska problematika.«, u: *Političko-geografska i demografska pitanja Hrvatske*. Zagreb: Savez geografskih društava Hrvatske, 1991: 174.

2 do 3 manja naselja planski su grupirana u jedno veće naselje, a izvršena je i rekonstrukcija okolnog zemljišta (poljskog prostora) kako bi se stvorio moderniji sustav zemljišne razdiobe. Također se provodilo krčenje šuma kako bih se dobilo više obradivih površina. Te promjene nisu dale znatnije rezultate u kraćem vremenskom razdoblju, no pozitivne posljedice znatnije su se osjetile u 19. stoljeću.³³

Kako bi se osigurala gospodarska podloga koja bi omogućila funkcioniranje ovako ustrojene vojske, odnosno osigurao opstanak obiteljskih gospodarstava i obiteljske proizvodnje, Austrijska carevina podržavala je uspostavu kućnih zadruga, velikih obiteljskih kućanstava, koja pretpostavljaju kolektivno življenje većeg broja ljudi u zajedničkom domu.³⁴ Kućna zadruga kojom je upravljao kućegazda predstavljala je osnovnu socijalno-obiteljsku instituciju, snažno obilježila život ljudi i dala posebnost načinu života, koji se na ovim prostorima održao dugi niz godina. Svi članovi zadruge imali su određene poslove. Muškarci su se bavili poljoprivredom, ali su ujedno bili i vojni obveznici, te su u slučaju opasnosti mogli biti mobilizirani. Od agrarnih kultura najviše su se uzgajale žitarice, kao što su pšenica, kukuruz, ječam i zob,³⁵ koje su krajišnici koristili za prehranu. Također se počela uzgajati uljana repica, a od velikih količina šljiva, kojima ovaj kraj obiluje, pekla se rakija. Osim toga, vrlo značajan je bio i uzgoj svinja, koji je zbog ostvarenih viškova znao donositi popriličnu trgovačku korist, a dijelom se uzgajala i prodavala rogata stoka. Sadilo se mnogo lana i konoplje, ali većinom za vlastite potrebe. Sve vrste grubo i fino predenog platna prele su i tkale žene i djevojke, koje su izrađivale posebnu vrstu sagova, odjeću i grube vunene pokrivače.³⁶

Granica je ulazila u sve pore života zadrugara te je čak određivala tip kuće i sela. Prema propisanom ustroju, slavonsko-posavski krajišnici morali su prilikom podizanja novih sela nizati kuće uz ceste jednoredno ili dvoredno, dok

³³ *Geografija SR Hrvatske*: 182-183.

³⁴ K. Kaser, *Sloboban seljak i vojnik 2*: 141. Kućne zadruge ponekad su znale brojiti 50 do 100 članova, a imovina i rad ujedinjavali su se zbog zajedničke koristi. No, tako velike zadruge bile su velika rijetkost, te je u većini slučajeva (73,9%) broj ukućana bio manji od 10 članova (Vera Erl, »Šokačke kućne zadruge.« *Hrašće - časopis za književnost, umjetnost, kulturu i povijest* 19 (1999): 5-6).

³⁵ Nove poljoprivredne kulture stigle su u krajinu znatno ranije nego u ostale dijelove Hrvatske. Tako se duhan počeo uzgajati od 1571., kukuruz od 1612. i krumpir od 1760., a djetelina kao stočna hrana pojavila se već 1785. godine (J. Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj*: 70).

³⁶ M. Orban Kljajić i J. Kljajić, »Statistički opis Brodske pukovnije iz trećeg desetljeća 19. stoljeća.«: 595.

su zemljišne posjede oblikovali u zaokružene obradive cjeline smještene uz same kuće, a nikako raštrkane po okolici. Crkvu, časnički stan i krčmu smještalo se u središte sela.³⁷

U krajiškom sustavu, svaki je graničar bio u isto vrijeme vojnik i seljak, a Monarhija je činila sve da spriječi raspadanje kućnih zadruga, i to iz vlastitog interesa, jer je samo na taj način mogla funkcionirati dvostruka uloga krajiškog seljaka/vojnika.³⁸

Razvoj industrijske privrede i manufakturne proizvodnje u Slavonskoj vojnoj krajini naišao je na brojne prepreke i probleme, a najveća zapreka svakako je bio krajiški sustav funkcioniranja društva. On je kočio razvoj unutrašnjeg tržišta i obrtničke privrede, te domaćem trgovačkom kapitalu onemogućavao jačanje i probitak novih poduzetničkih pothvata. Dulju i bogatiju tradiciju imao je jedino rad u svilarstvu.³⁹ Nakon Ugarsko-hrvatske nagodbe 1868. godine, postupno počinje uvođenje mjera koje bi Vojnoj krajini omogućile jednak status i uvjete sudjelovanja u privrednim procesima, koji se već pedesetih i šezdesetih godina 19. stoljeće osjećaju u drugim dijelovima Hrvatske. Zbog toga je osnovana Trgovačko-obrtnička komora u Sisku.⁴⁰ Prema izvješću Komore iz 1870. godine, na području Slavonske vojne krajine radila su 1.693 obrtnika, a samo u Brodskoj pukovniji 852. Od toga su 452 radila u proizvodnji kućnih i gospodarskih potrepština, 227 u proizvodnji odjeće i obuće i 113 u proizvodnji hrane i ugostiteljskih usluga. Za čitavu Slavonsku vojnu krajinu spominju se 273 trgovca, a na području Brodske pukovnije trgovalo je njih 160.⁴¹

Prerađivačka industrija pretežno se bazirala na eksploataciji šuma, i to za proizvodnju građevnog drva i bačava koje su se počele sve intenzivnije izvoziti na tržište zapadne Europe. Stoga je eksploatacija šuma i prerada drveta predstavljala najznačajniju gospodarsku granu. Međutim, cijena drveta bila je iznimno niska (znatno ispod stvarne vrijednosti), ponajviše zbog loših uvjeta

³⁷ M. Orban Kljajić i J. Kljajić, »Statistički opis Brodske pukovnije iz trećeg desetljeća 19. stoljeća.«: 573.

³⁸ V. Erl, »Šokačke kućne zadruge.«: 5.

³⁹ Igor Karaman, *Privreda i društvo Hrvatske u 19. stoljeću*. Zagreb: Školska knjiga, 1972: 108-109. Svilarstvo se počinje razvijati od kraja 18. stoljeća, a već sredinom 19. stoljeća u pogonu je 9 svilara.

⁴⁰ Ona je, uz Bansku i Varaždinsku vojnu krajinu, pod svoje okrilje stavila i najveći dio Slavonske vojne krajine, tj. Novogradišku i Brodsku pukovniju s komunitetom Brod (I. Karaman, *Privreda i društvo Hrvatske u 19. stoljeću*: 100-101).

⁴¹ I. Karaman, *Privreda i društvo Hrvatske u 19. stoljeću*: 107-108.

transporta, pa je njegova eksploatacija prije predstavljala pljačku narodnog bogatstva, nego što je donosila dobrobit za razvoj ovih krajeva.⁴² I na području općine Drenovci postojala je jedna rezaonica drveta, te se u izvješću Kraljevske kotarske oblasti u Županji iz 1897. godine navodi "U ovoj općini nalazi se rezaonica trg. Tvrđke Krafft i Tüköry i drug., koja exportira svoju šumsku gradju u inozemstvo..."⁴³ Iskorištavanje šumskih bogatstava najviše je pogodovalo Austro-Ugarskoj, koja je time sebi osiguravala veliku dobit. Stoga su domaće političke snage nastojale eksploataciju šuma vezati s investicijskim programom izgradnje novih prometnica, a naročito željeznica. Godine 1871. donesen je zakon koji je regulirao podjelu svih šumskih površina na području Hrvatsko-slavonske vojne krajine između države i stanovništva. Sredstva od prodaje državnih šuma bila su namijenjena novoosnovanoj Krajiškoj investicijskoj zakladi, a poglavito namijenjena izgradnji željeznica i drugih prometnica. Tako je sredstvima Krajiške investicijske zaklade do kraja 19. stoljeća izgrađeno više vrlo važnih željezničkih pruga. Prvenstveno je to željeznička magistrala od Zemuna do Rijeke, nastala na tradicionalnom putu hrvatsko-slavonske trgovine.⁴⁴

Potkraj šezdesetih godina počinje okupljanje domaćeg kapitala u štedionicama. Tako od 1868. radi štedionica u Sisku, od 1870. u Brodu, a kasnije slijedi otvaranje štedionica u Vinkovcima, Zemunu, Srijemskim Karlovcima i Mitrovici.⁴⁵

Sve do 18. stoljeća Vojna krajina je područje bez gradova i trgovišta i bez tranzitnih putova.⁴⁶ Iako je već sedamdesetih godina 18. stoljeća izgrađena prva kolska cesta od Šida do Vinkovaca i Slavanskog Broda, povezivanju krajnjih dijelova Slavonske (Zemun) i Banske krajine (Dvor) i snažnijem razvoju najviše je pogodovala pojava prve željeznice. Također dolazi do uređenja plovidbe na Savi i razvoja tzv. žitne trgovine. Svoju prvu željezničku prugu ovaj je kraj dobio 1878. godine, i to prugu Borovo-Vinkovci-Slavonski Brod, koja je povezala cijelo područje i time označila novo razdoblje i znatne promjene u životu

⁴² I. Karaman, *Privreda i društvo Hrvatske u 19. stoljeću*: 110-111. Šume su u Brodskoj pukovniji zapremale oko 27% zemljišne površine.

⁴³ Vilim Matić, »Upravna općina Drenovci 1897 godine.« *Hrašće - časopis za književnost, umjetnost, kulturu i povijest* 21 (2000): 63.

⁴⁴ I. Karaman, *Privreda i društvo Hrvatske u 19. stoljeću*: 112-113.

⁴⁵ I. Karaman, *Privreda i društvo Hrvatske u 19. stoljeću*: 110. Ukupan kapital štedionica u Slavonskoj vojnoj krajini iznosio je 165.000 forinti.

⁴⁶ K. Kaser, *Sloboban seljak i vojnik* 2: 66.

ljudi na tim prostorima. Dolazi do razvoja prvih industrija i većeg napretka agrarnih djelatnosti.⁴⁷ Sve su to bila vrlo pozitivna obilježja, poticajna za mnogobrojna doseljavanja iz susjednih krajeva, a naročito iz južne Ugarske (Nijemci, Slovaci, Mađari), a koncem 19. stoljeća veliki je broj Ličana i Gorana na ovom području bolji život potražio.⁴⁸

Međutim, ideja o prokopavanju kanala Dunav-Sava, kojim bi se najviše pridonijelo razvoju i modernizaciji ovoga kraja, nikada nije ostvarena. Tim bi se kanalom Podunavlje najbolje povezalo s Jadranom i omogućio veliki protok roba na relaciji istok-zapad.⁴⁹

Granica je formalno ukinuta 1873. godine, a do potpunog razvojačenja dolazi tek 1881. godine. Cijela Slavonska krajina, a time i Drenovci, reintegracijom je pripojena Banskoj Hrvatskoj.

Predtranzicijsko razdoblje: Broj stanovnika i prirodno kretanje stanovništva župe Drenovci (1870-1880)

Do kraja osamdesetih godina 19. stoljeća u većini hrvatskih regija traje predtranzicijska etapa u razvoju stanovništva, u kojoj su natalitet, mortalitet i prirodni prirast više ovisili o biološkim, a manje o društveno-gospodarskim činiteljima.⁵⁰ Zbog raznih gospodarskih, zemljopisnih, tradicijskih i inih činitelja, rast stanovništva u Hrvatskoj nije bio ujednačen. Spomenuti faktori odrazili su se na prirodno kretanje stanovništva, intenzitet migracija, a i razni su ekscesi, poput epidemija, gladi i ratova, utjecali na nejednak razvoj, ostavljajući duboke brazde na demografskoj slici pojedinih regija.⁵¹ Tako je u razdoblju od 1857. do 1880. najveći rast stanovništva zabilježila Istra (indeks rasta 131.5), koja je bila i najgušće naseljeno područje tadašnje Hrvatske, dok su Vojna krajina i Dalmacija zabilježile najmanji porast (tablica 1).

⁴⁷ *Geografija SR Hrvatske*: 183.

⁴⁸ Vera Erl, »Socijalno-ekonomska struktura stanovništva drenovačke Posavine.« *Hrašće - časopis za književnost, umjetnost, kulturu i povijest* 12 (1998): 67-68; Božena Vranješ-Šoljan, »Naseljavanje Mađara u Slavoniji 1880.-1890.« *Zbornik Mire Kolar Dimitrijević*. Zagreb: FFpress, 2003: 257-270.

⁴⁹ Zlata Živaković-Kerže, »Prokapanje kanala Dunav-Sava: zamisao s kraja 19. stoljeća.« *Scrinia slavonsica* 2 (2002): 403.

⁵⁰ Božena Vranješ-Šoljan, »Obilježja demografskog razvoja Hrvatske i Slavonije 1860.-1918.« *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 31 (1998): 42.

⁵¹ J. Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj*: 98.

Tablica 1. Broj stanovnika Hrvatske po regijama (1857-1880)

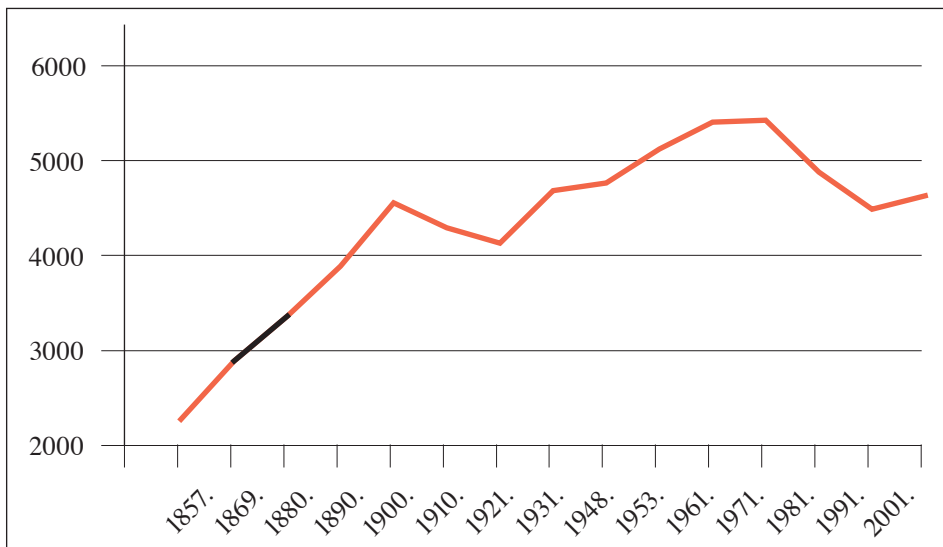
Go-dina	<i>Ukupno</i>	In-deks	Istra	In-deks	Dalmacija	In-deks	Vojna krajina	In-deks	Hrvatska i Slavonija	In-deks
1857.	2.130.183	100	136.565	100	374.237	100	675.817	100	943.564	100
1869.	2.398.292	112,6	150.907	110,5	403.149	107,7	755.645	111,8	1.088.591	115,4
1880.	2.506.228	117,6	179.575	131,5	432.284	115,5	764.294	113,1	1.130.075	119,7

IZVOR: Jakov Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj 1780. do 1981. g.* Zagreb: Globus, 1987: 95.

Tablica 2. Broj stanovnika Drenovaca (1857-2001)

Godina	Broj stanovnika	Godina	Broj stanovnika	Godina	Broj stanovnika
1857.	2.248	1910.	4.268	1961.	5.346
1869.	2.864	1921.	4.105	1971.	5.398
1880.	3.332	1931.	4.658	1981.	4.854
1890.	3.861	1948.	4.739	1991.	4.464
1900.	4.531	1953.	5.096	2001.	4.603

IZVOR: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.* Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, CD.

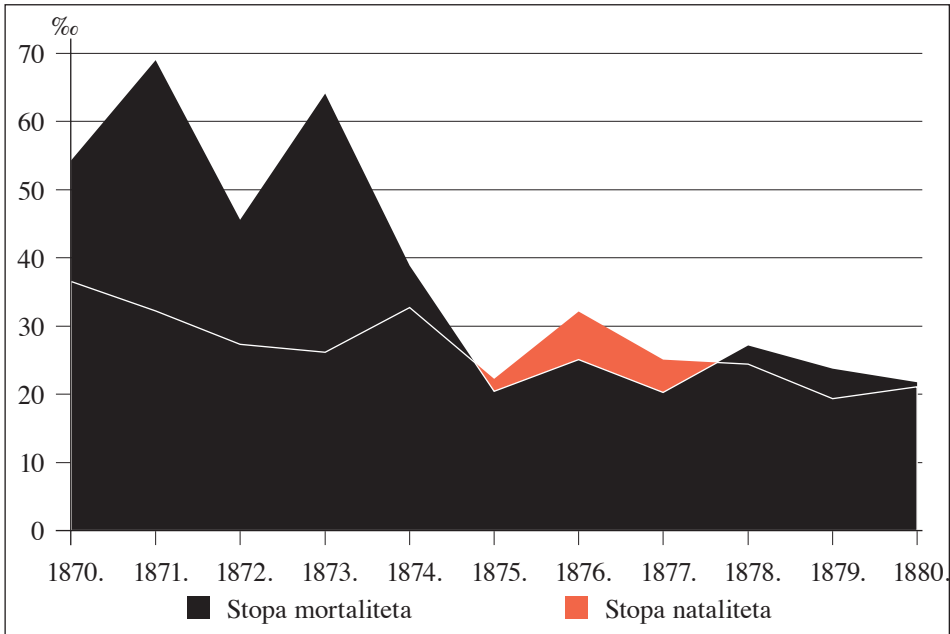


Grafikon 1. Broj stanovnika Drenovaca (1857-2001)

Tablica 3. Indeksi rasta broja stanovnika Drenovaca (1857-1880)

Godina	Stalni indeks	Verižni indeks
1857.	100	100
1870.	127,40	127,40
1880.	148,22	116,34

IZVOR: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.* Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, CD.



Grafikon 2. Prirodno kretanje u Drenovcima (1870-1880)

No, nasuprot kretanju stanovništva u Vojnoj krajini (porast od 13,1%) i cijeloj Hrvatskoj (porast od 17,6%), u naselju Drenovcima, u razdoblju od 1857. do 1880. značajno se povećao broj stanovnika (48,2%). Prema kanonskim vizitacijama, broj stanovnika u župi Drenovci rastao je i u razdoblju od 1833. (1.801 stanovnik) do 1851. godine (1.969 stanovnika).⁵² U istraženom razdoblju, od 1869. do 1880. godine broj stanovnika u Drenovcima povećao se za 16,34% (tablice 2 i 3, grafikon 1), unatoč prosječnoj godišnjoj stopi prirodnog pada od više od 10‰ (tablica 4, grafikon 2)!

⁵² M. Đidara, »Kanonske vizitacije župe Drenovci.«: 54-55.

Tablica 4. Prirodno kretanje i migracijski saldo u župi Drenovci (1870-1880)

Godina	Broj stanovnika	Broj rođenih	Broj umrlih	Prirast (pad)	Broj vjenčanih	Prosječna godišnja stopa nataliteta	Prosječna godišnja stopa mortaliteta	Prosječna godišnja stopa prirodnog prirasta	Prosječni godišnji migracijski saldo	Prosječna godišnja stopa nupcijaliteta
<i>Ukupno</i>		830	1126	-296	296	27,20	37,29	-10,09	66	9,71
1869.	2599									
1870.	2638	95	141	-46	33	36,55	54,25	-17,70	85	12,70
1871.	2676	85	182	-97	34	32,23	69,00	-36,78	136	12,89
1872.	2715	73	122	-49	25	27,28	45,59	-18,31	88	9,34
1873.	2754	71	174	-103	44	26,15	64,09	-37,94	142	16,21
1874.	2792	90	107	-17	14	32,69	38,86	-6,17	56	5,08
1875.	2831	62	57	5	24	22,20	20,41	1,79	34	8,60
1876.	2869	91	71	20	28	32,15	25,08	7,07	19	9,89
1877.	2908	72	58	14	20	25,09	20,21	4,88	25	6,97
1878.	2947	71	79	-8	23	24,41	27,17	-2,75	47	7,91
1879.	2985	57	70	-13	30	19,34	23,76	-4,41	52	10,18
1880.	3024	63	65	-2	21	21,10	21,77	-0,67	41	7,03

IZVOR za tablice 4-12: Matične knjige župe Drenovci

Drenovci su, dakle, u to doba bili izrazito imigracijsko područje. Prosječan pozitivni migracijski saldo u 11 istraženih godina iznosio je 66, što drugim riječima znači da je u selu s manje od 3.000 stanovnika prosječno svakih pet dana stizao jedan doseljenik. Doseljavanje je poticao raspad feudalnog sustava i ustupanje slobodnih zemljišnih posjeda, te davanje koncesija za otvaranje rudnika i pilana, zbog čega su se u 19. stoljeću pojavili veliki imigracijski valovi iz unutrašnjosti Monarhije.⁵³ Međutim, osim poboljšanja demografske slike, takav trend imao je i negativnih posljedica. Stranci sa svojim kapitalom postajali su vlasnici tvornica i diktirali ekonomski razvoj zemlje. Vršila se eksploatacija jeftinih sirovina i jeftine domaće radne snage, što nije moglo donijeti znatnij gospodarski prosperitet stanovništvu, već samo veliku dobit pojedincima.⁵⁴ I

⁵³ J. Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj*: 180.

⁵⁴ J. Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj*: 68.

na području Drenovaca djelovala je jedna takva rezaonica drveta, čiji su vlasnici bili stranci. Zapošljavali su do 300 radnika, a prerađenu šumsku građu izvozili su u inozemstvo.⁵⁵ Trend useljavanja nastavio se i kasnije, u 20. stoljeću, uz prekide u ratnim razdobljima. Prema dokumentima župe Drenovci, 1930. godine na području župe bile su doseljene 46 obitelji Dalmatinaca s 313 članova, 18 obitelji Ličana s 91 članom, te nešto Nijemaca.⁵⁶

Veliki priljev obilato je nadmašio prirodni pad stanovništva. A pad jednim dijelom možemo pripisati predtranzicijskim obilježjima, a drugim dijelom zaredalim epidemijama.

Iako je stopa nataliteta za predtranzicijske uvjete bila vrlo niska (prosječno 27,20‰ godišnje, a u rasponu od 19,34 do 36,55%), znatno niža od opće stope nataliteta u Vojnoj krajini (u najvećem broju godina preko 40‰⁵⁷), o početku procesa demografske tranzicije još nema govora, barem sudeći po drugim pokazateljima (niska doživljena dob, rana ženidba i dr.).

Koji je razlog tako niske stope nataliteta? Možda je bila riječ o stvarnim razlozima, primjerice, mogućem velikom broju pristiglih samaca (radnika), koji su povećali broj stanovnika, a nisu sudjelovali u reprodukciji. Karl Kaser iznio je nekoliko razloga koji su mogli dovesti do prirodnog pada stanovništva u Slavonskoj vojnoj krajini. Tako prirodno smanjenje stanovništva objašnjava padom fertiliteta, koji je u razdoblju od 1830. do 1847 iznosio 48,5‰, a u razdoblju od 1870. do 1880. pao na svega 34,8‰. Taj pad najviše se osjetio na području Gradiške i Brodske regimente, a rezultat je povoljnije gospodarske situacije. Zatim, pad je moglo izazvati i intenzivno prakticiranje *Coitus interruptus*, kontracepcije i pobačaja kao metode kontrole rađanja.⁵⁸ O pojavi bijele kuge, koja je zaustavljala prirodno obnavljanje stanovništva i utjecala na njegovo smanjivanje u ovim se krajevima govori i pola stoljeća kasnije.⁵⁹

No, zacijelo je ipak riječ o prividno niskoj stopi nataliteta zbog mogućeg nepoklapanja obuhvata župe Drenovci i naselja Drenovaca i Soljana (primjerice, ako je neki dio tih naselja pripadao drugoj crkvenoj župi), što mi nismo uspjeli uočiti. To pitanje trebalo bi dodatno pomno istražiti.

⁵⁵ V. Matić, »Upravna općina Drenovci 1897 godine.«: 63.

⁵⁶ V. Erl, »Socijalno-ekonomska struktura stanovništva drenovačke Posavine.«: 75.

⁵⁷ J. Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj*: 274-280.

⁵⁸ K. Kaser, *Sloboban seljak i vojnik 2*: 54-55.

⁵⁹ U spomenici župe Drenovci, za 1931. godinu župnik Fran Tvrdojević je zabilježio da se na dekanskoj konferenciji raspravljalo o bijeloj kugi koja je počela harati svim selima diljem Posavine (V. Erl, »Socijalno-ekonomska struktura stanovništva drenovačke Posavine.«: 74).

Spomenuta opaska, dakako, vrijedi i za izračun stope mortaliteta koja, unatoč primijećenim epidemijama, u prosjeku u istraženih 11 godina nije premašila 38%. Višak umrlih nad rođenima prisutan je kroz gotovo cijelo razdoblje, naročito do konca 1874. godine. Godine 1871. stopa mortaliteta dosegla je 69%, a tuberkuloza (sušica) je najčešće naznačena kao uzrok smrti. Dvije godine kasnije, epidemija kolere odnijela je 71 život u manje od 3 mjeseca, pridonijevši da te godine stopa smrtnosti prijeđe 64%. Epidemija kolere osjetila se i na općoj stopi mortaliteta Vojne krajine i Hrvatske i Slavonije (nešto više od 52%⁶⁰), ali je u Drenovcima bila jačeg intenziteta.

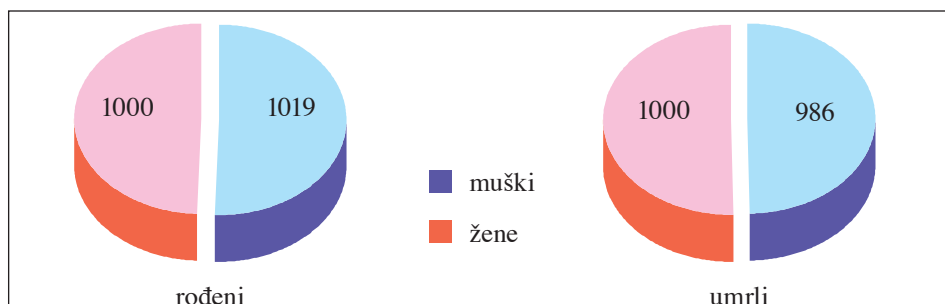
Od 1875. godine mortalitet naglo opada i do kraja razdoblja nije prešao 28%. Prirodni prirast bilježi se u tri godine (1875/7.), a potom je do 1880. opet smrtnost veća od rodnosti, ali s daleko manjim posljedicama nego u prvom periodu.

Spolna struktura rođenih i umrlih

Spolna struktura rođenih i umrlih bila je u Drenovcima prilično ravnomjerna - kod rođenih su laganu prevagu imali muškarci, kod umrlih žene.

Omjer muške i ženske djece rođene u razdoblju od 1870. do 1880. godine bio je 419 : 411, ili 1.019 muške na 1.000 ženske djece. U 3 od 11 godina bilo je rođeno više ženske djece (tablica 5, grafikon 3).

U istom je razdoblju omjer umrlih muškaraca i žena bio 559 : 567, ili 986 umrlih muškaraca na 1.000 umrlih žena. U 5 od 11 godina umrlo je više žena nego muškaraca (tablica 6, grafikon 3). Prema Geli, u Hrvatskoj i Slavoniji, te Vojnoj krajini, do 1880. godine na 1.000 umrlih žena prosječno je umiralo 1.036 muškaraca.⁶¹



Grafikon 3. Spolna struktura rođenih i umrlih u župi Drenovci (1870-1880)

⁶⁰ J. Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj*: 274-280.

⁶¹ J. Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj*: 166.

Tablica 5. Struktura rođenih župe Drenovci po mjesecima (1870-1880)

Godina	Ukupno	Mjesec												Blizanci	Izvanbračni
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII		
<i>Ukupno</i>	830	55	95	84	70	61	67	52	76	76	78	52	64	30	40
<i>%</i>	100	6,63	11,45	10,12	8,43	7,35	8,07	6,27	9,16	9,16	9,40	6,27	7,71	3,61	4,82
1870.	95	7	16	11	6	7	8	5	10	10	9	2	4	4	3
1871.	85	7	10	6	6	6	6	3	10	11	11	4	5	4	4
1872.	73	10	11	7	7	2	10	1	5	3	6	3	8	6	1
1873.	71	2	4	9	10	7	4	5	4	6	6	7	7	0	2
1874.	90	3	9	7	4	11	5	8	6	14	6	6	11	8	1
1875.	62	6	2	3	4	4	4	5	7	11	8	6	2	0	5
1876.	91	8	12	6	7	4	5	5	8	9	12	7	8	2	3
1877.	72	2	8	9	6	7	5	9	9	4	4	4	5	0	6
1878.	71	3	6	12	9	2	9	3	6	4	7	5	5	2	6
1879.	57	5	9	9	3	7	2	4	3	3	1	5	6	0	3
1880.	63	2	8	5	8	4	9	4	8	1	8	3	3	4	6
<i>Muški</i>	419	29	46	44	37	35	38	27	31	37	35	28	32	10	23
<i>%</i>	100	6,92	10,98	10,50	8,83	8,35	9,07	6,44	7,40	8,83	8,35	6,68	7,64	2,39	5,49
1870.	52	5	7	8	3	4	3	2	4	8	5	1	2	1	3
1871.	44	4	5	4	4	5	5	0	3	5	5	1	3	2	2
1872.	30	4	7	2	3	0	5	1	2	0	3	1	2	0	1
1873.	38	1	1	4	4	4	2	3	2	4	2	5	6	0	2
1874.	35	0	3	3	2	4	2	4	2	7	2	1	5	1	1
1875.	41	4	1	0	4	2	3	3	5	6	7	4	2	0	2
1876.	49	5	6	5	4	2	4	1	3	6	3	6	4	1	1
1877.	33	0	3	4	4	5	2	5	3	0	2	3	2	0	4
1878.	36	2	5	5	4	2	7	1	3	0	2	3	2	1	4
1879.	29	3	6	5	1	4	0	3	3	0	0	1	3	0	1
1880.	32	1	2	4	4	3	5	4	1	1	4	2	1	4	2
<i>Žene</i>	411	26	49	40	33	26	29	25	45	39	43	24	32	20	17
<i>%</i>	100	6,33	11,92	9,73	8,03	6,33	7,06	6,08	10,95	9,49	10,46	5,84	7,79	4,87	4,14
1870.	43	2	9	3	3	3	5	3	6	2	4	1	2	3	0
1871.	41	3	5	2	2	1	1	3	7	6	6	3	2	2	2
1872.	43	6	4	5	4	2	5	0	3	3	3	2	6	6	0
1873.	33	1	3	5	6	3	2	2	2	2	4	2	1	0	0
1874.	55	3	6	4	2	7	3	4	4	7	4	5	6	7	0
1875.	21	2	1	3	0	2	1	2	2	5	1	2	0	0	3
1876.	42	3	6	1	3	2	1	4	5	3	9	1	4	1	2
1877.	39	2	5	5	2	2	3	4	6	4	2	1	3	0	2
1878.	35	1	1	7	5	0	2	2	3	4	5	2	3	1	2
1879.	28	2	3	4	2	3	2	1	0	3	1	4	3	0	2
1880.	31	1	6	1	4	1	4	0	7	0	4	1	2	0	4

■ maksimum

■ minimum

Tablica 6. Struktura umrlih župe Drenovci po mjesecima (1870-1880)

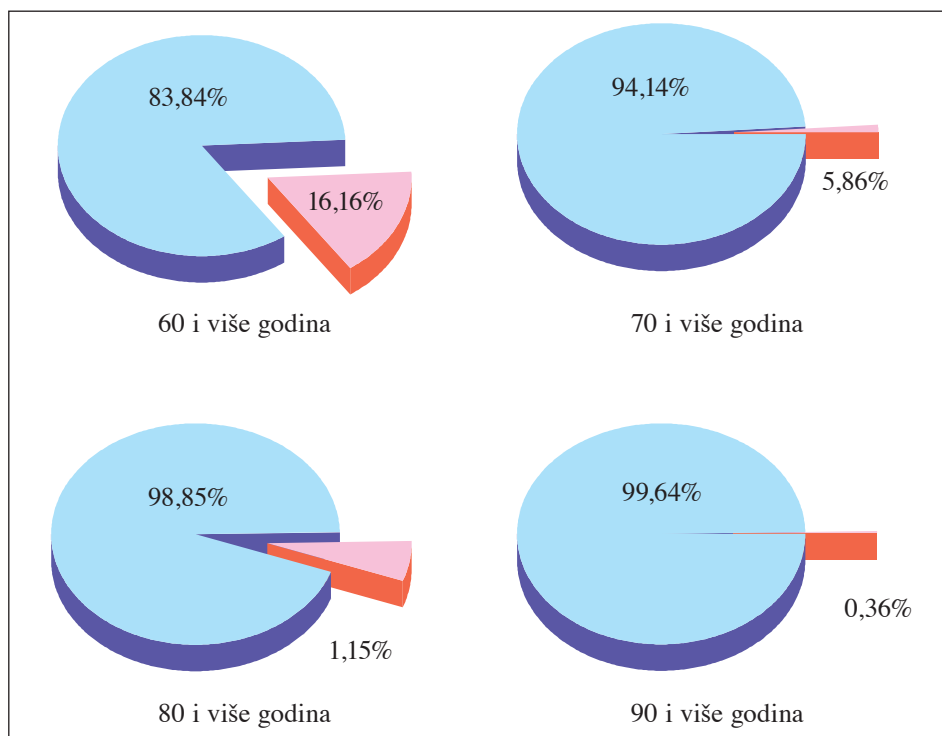
Godina	Ukupno	Mjesec											
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
<i>Ukupno</i>	1126	99	115	102	105	71	81	80	103	85	86	90	109
<i>%</i>	100	8,79	10,21	9,06	9,33	6,31	7,19	7,10	9,15	7,55	7,64	7,99	9,68
1870.	141	6	9	13	14	9	12	9	12	20	6	14	17
1871.	182	12	15	12	18	13	13	6	9	15	25	20	24
1872.	122	17	23	21	6	8	4	6	4	8	3	9	13
1873.	174	8	11	8	21	7	19	36	21	18	10	6	9
1874.	107	12	16	11	13	9	1	5	18	4	9	4	5
1875.	57	7	4	3	7	4	5	0	6	2	4	9	6
1876.	71	10	8	9	5	7	9	3	8	2	5	2	3
1877.	58	4	8	5	4	2	3	5	7	2	6	7	5
1878.	79	9	6	5	8	5	2	1	6	10	10	7	10
1879.	70	4	9	9	5	6	5	4	6	3	4	5	10
1880.	65	10	6	6	4	1	8	5	6	1	4	7	7
<i>Muški</i>	559	57	57	53	54	37	46	33	47	39	39	40	57
<i>%</i>	100	10,20	10,20	9,48	9,66	6,62	8,23	5,90	8,41	6,98	6,98	7,16	10,20
1870.	68	4	4	5	7	3	7	2	3	10	4	9	10
1871.	92	6	7	7	11	9	7	3	3	10	10	8	11
1872.	66	11	16	10	3	5	2	3	2	4	2	3	5
1873.	77	4	1	3	7	3	13	14	9	9	5	4	5
1874.	45	3	9	8	7	3	1	3	5	0	3	2	1
1875.	37	4	4	2	6	3	2	0	4	0	3	5	4
1876.	39	8	3	6	3	3	4	2	7	1	1	1	0
1877.	21	0	3	1	2	1	2	1	3	0	4	2	2
1878.	43	8	4	3	4	3	2	0	4	3	4	1	7
1879.	42	3	2	7	3	4	4	3	5	1	2	1	7
1880.	29	6	4	1	1	0	2	2	2	1	1	4	5
<i>Žene</i>	567	42	58	49	51	34	35	47	56	46	47	50	52
<i>%</i>	100	7,41	10,23	8,64	8,99	6,00	6,17	8,29	9,88	8,11	8,29	8,82	9,17
1870.	73	2	5	8	7	6	5	7	9	10	2	5	7
1871.	90	6	8	5	7	4	6	3	6	5	15	12	13
1872.	56	6	7	11	3	3	2	3	2	4	1	6	8
1873.	97	4	10	5	14	4	6	22	12	9	5	2	4
1874.	62	9	7	3	6	6	0	2	13	4	6	2	4
1875.	20	3	0	1	1	1	3	0	2	2	1	4	2
1876.	32	2	5	3	2	4	5	1	1	1	4	1	3
1877.	37	4	5	4	2	1	1	4	4	2	2	5	3
1878.	36	1	2	2	4	2	0	1	2	7	6	6	3
1879.	28	1	7	2	2	2	1	1	1	2	2	4	3
1880.	36	4	2	5	3	1	6	3	4	0	3	3	2

■ maksimum

■ minimum

Dob umrlih

Predtranzizijsku fazu sugerira i niska doživljena dob. Tako je, primjerice, u Drenovcima tek jedna četvrtina umrlih doživjela 50. godinu života, dok je na dubrovačkim otocima 40% umrlih doživjelo tu granicu. Ili: na dubrovačkim otocima više od 10% ljudi u trenutku smrti imalo je više od 80 godina, a u Drenovcima svega 1% (grafikon 4, tablica 7). Nasuprot niskoj doživljenoj dobi, mortalitet dojenčadi bio je ispod hrvatskog prosjeka (grafikon 5, tablica 7). Je li bila riječ o neažurnim upisima umrle novorođenčadi? Nešto niži mortalitet zabilježen je u svim dječjim mikrokontingentima, tako da kontingent novorođenčadi ne “strši” iz tih okvira. Ili pak smanjenje smrtnosti dojenčadi možda možemo pripisati određenom napretku higijenskih uvjeta, koji bi se mogao očekivati u naselju “u usponu” (ono se razvija znatno iznad krajiškog prosjeka), kako bismo mogli okvalificirati Drenovce u osmom desetljeću 19. stoljeća.

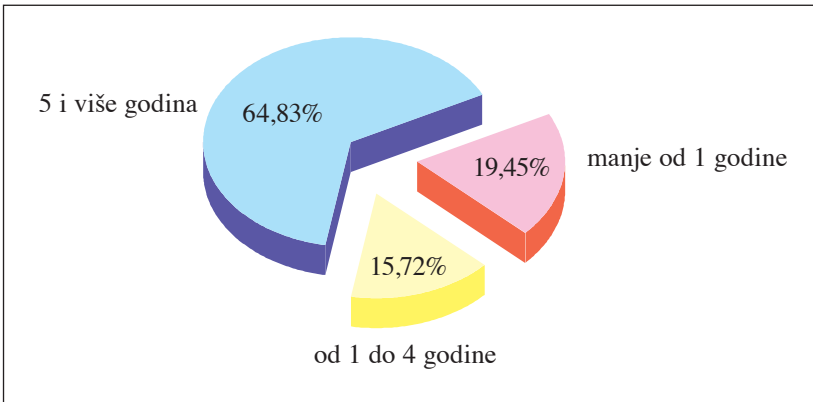


Grafikon 4. Doživljena dob u župi Drenovci (1870-1880)

Kao najčešći uzroci smrti u promatranoj župi navode se razne plućne bolesti (sušica), slabost organizma, razni oblici *febri* ili groznice, te kolera i tifus.

Tablica 7. Struktura umrlih po dobi i spolu župe Drenovci (1870-1880)

Dob	Broj umrlih			Struktura (%)		
	Muški	Žene	Ukupno	Muški	Žene	Ukupno
<i>Ukupno</i>	559	567	1126	100	100	100
0-23 sata	6	5	11	1,07	0,88	0,98
1-6 dana	26	29	55	4,65	5,11	4,88
7-29 dana	33	18	51	5,90	3,17	4,53
1-11 mjeseci	45	57	102	8,05	10,05	9,06
<i>0-11 mjeseci</i>	110	109	219	19,68	19,22	19,45
1-4	86	91	177	15,38	16,05	15,72
5-9	35	32	67	6,26	5,64	5,95
10-14	21	16	37	3,76	2,82	3,29
15-19	12	16	28	2,15	2,82	2,49
20-24	19	27	46	3,40	4,76	4,09
25-29	23	31	54	4,11	5,47	4,80
30-34	23	36	59	4,11	6,35	5,24
35-39	32	26	58	5,72	4,59	5,15
40-44	26	30	56	4,65	5,29	4,97
45-49	25	18	43	4,47	3,17	3,82
50-54	33	31	64	5,90	5,47	5,68
55-59	18	18	36	3,22	3,17	3,20
60-64	38	34	72	6,80	6,00	6,39
65-69	21	23	44	3,76	4,06	3,91
70-74	22	20	42	3,94	3,53	3,73
75-79	8	3	11	1,43	0,53	0,98
80-84	3	2	5	0,54	0,35	0,44
85-89	3	1	4	0,54	0,18	0,36
90-94	1	3	4	0,18	0,53	0,36



Grafikon 5. Smrtnost dojenčadi i male djece u župi Drenovci (1870-1880)

Ritam začeća, rođenja, ženidbe i smrti

Ritam začeća djece u Drenovcima vrlo je jasno označen dvama razdobljima: proljetnim (svibanj i lipanj) koji, zacijelo zbog kasnijeg nastupanja toplijih vremena, kasni za južnim hrvatskim krajevima,⁶² i zimskim (od studenog do siječnja), kada su poljski radovi svedeni na minimum. U veljači pak, vjerojatno zbog korizme, te u listopadu zbog poljskih radova, broj začeća bio je najmanji. U skladu s ritmom začeća, najveći broj djece bio je rođen u veljači i ožujku, te od kolovoza do listopada, a najmanji u srpnju i listopadu.

Termini vjenčanja obuhvaćali su jesenski i zimski maksimum. Iako se najveći broj vjenčanja odvijao u studenome (27,36%), zimski je maksimum, raspoređen na siječanj i veljaču (39,53%), bio, kao i u drugim krajevima sjeverne Hrvatske, dominantniji.⁶³

⁶² To kašnjenje potvrđuju i primjeri još nekih istraženih sjevernohrvatskih i slovenskih župa. Vidi primjerice za Križevce: S. Krivošić, *Stanovništvo i demografske prilike u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u XVIII. i prvoj polovini XIX. stoljeća*. Varaždin: Zavod za znanstveni rad HAZU u Varaždinu, 1991: 47; za Velenje: Jože Hudales, *Od žibeli do groba*. Ljubljana-Velenje: Društvo za preučavanje zgodovine, literature in antropologije - Kulturni center Ivana Napotnika, 1997: 80; sintetizirano u: Nenad Vekarić, Irena Benyovsky, Tatjana Buklijaš, Maurizio Levak, Nikša Lučić, Marija Mogorović i Jakša Primorac, *Vrijeme ženidbe i ritam poroda. Dubrovnik i njegova okolica od 17. do 19. stoljeća*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2000: 91, 151.

⁶³ Jasna Čapo, »Sezonske varijacije vjenčanih u sjevernoj Hrvatskoj.« *Etnološka tribina* 12 (1989): 14-15; Jasna Čapo, »Sezonske varijacije demografskih pokazatelja u sjevernoj Hrvatskoj u 18. i 19. stoljeću.«, u: *Zbornik Slavonija, Srijem, Baranja i Bačka*. Zagreb: Matica hrvatska, 1993: 129-132.



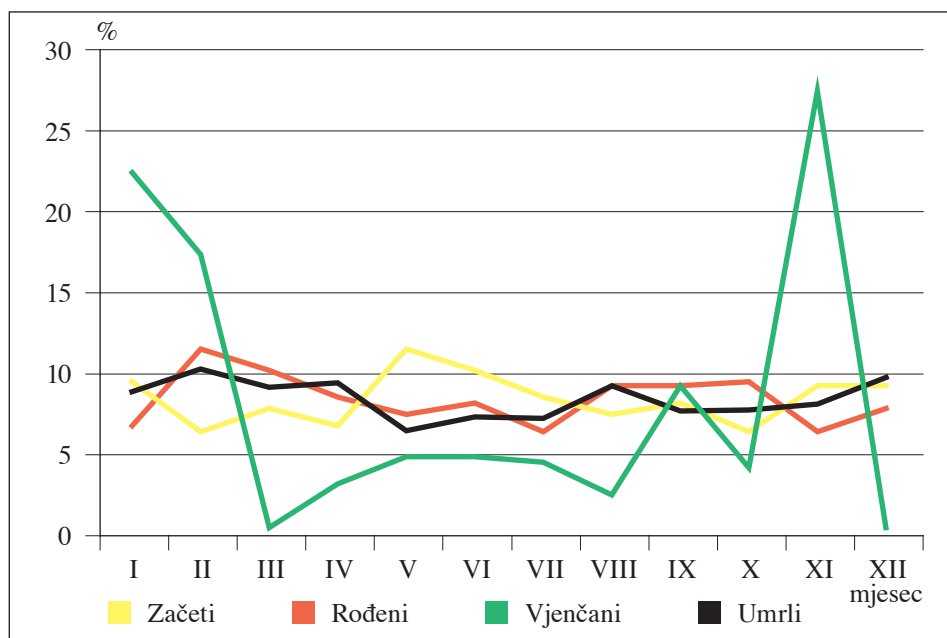
Slika 1. Skupina Drenovčana u mobi

Tablica 8. Struktura vjenčanih župe Drenovci po mjesecima (1870-1880)

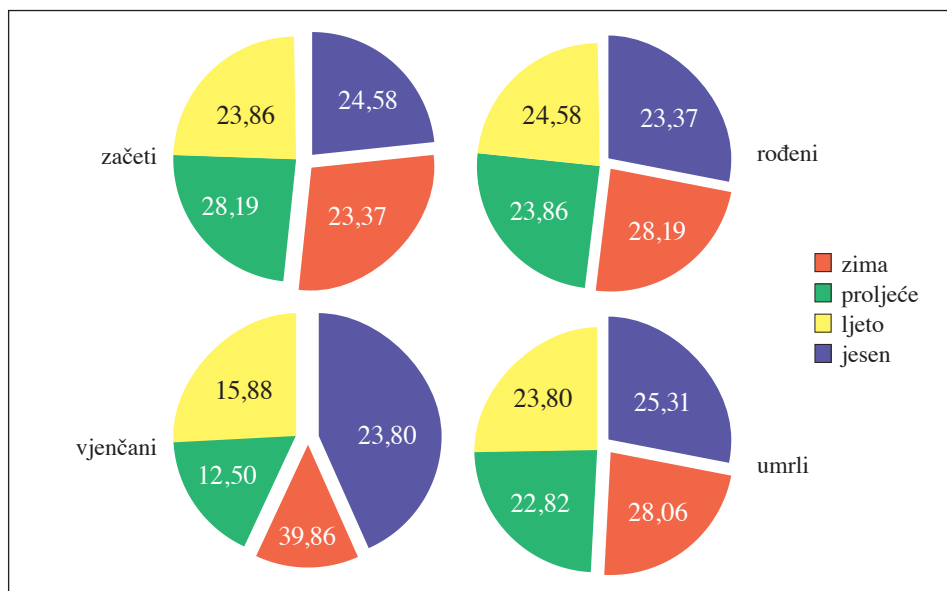
Godina	Ukupno	Mjesec											
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Ukupno	296	66	51	1	9	14	14	13	7	27	12	81	1
%	100	22,30	17,23	0,34	3,04	4,73	4,73	4,39	2,36	9,12	4,05	27,36	0,34
1870.	21	13	1	0	0	1	2	1	2	0	1	12	0
1871.	26	12	5	0	1	2	2	3	1	0	0	8	0
1872.	19	8	2	0	0	1	2	0	1	5	0	6	0
1873.	37	9	4	0	1	0	2	5	1	15	0	6	1
1874.	12	1	4	0	2	1	0	0	0	1	3	2	0
1875.	14	5	5	0	0	1	1	1	0	1	0	10	0
1876.	21	6	11	0	0	0	2	1	0	0	1	7	0
1877.	12	3	1	0	2	3	0	0	0	3	0	8	0
1878.	16	3	8	1	0	0	0	1	0	1	2	7	0
1879.	24	4	8	0	3	3	2	1	1	1	1	6	0
1880.	12	2	2	0	0	2	1	0	1	0	4	9	0

■ maksimum

■ minimum



Grafikon 6. Mjesečna distribucija začetih, rođenih, vjenčanih i umrlih u Drenovcima (1870-1880)



Grafikon 7. Sezonsko kretanje začetih, rođenih, vjenčanih i umrlih u Drenovcima (1870-1880)

Tablica 9. Mjesečna distribucija začelih, rođenih, vjenčanih i umrlih u Drenovcima (1870-1880)

Pokazatelj	Mjesečna distribucija (%)											
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Začeti	9,40	6,27	7,71	6,63	11,45	10,12	8,43	7,35	8,07	6,27	9,16	9,16
Rođeni	6,63	11,45	10,12	8,43	7,35	8,07	6,27	9,16	9,16	9,40	6,27	7,71
Vjenčani	22,30	17,23	0,34	3,04	4,73	4,73	4,39	2,36	9,12	4,05	27,36	0,34
Umrli	8,79	10,21	9,06	9,33	6,31	7,19	7,10	9,15	7,55	7,64	7,99	9,68

Tablica 10. Sezonsko kretanje začelih, rođenih, vjenčanih i umrlih u Drenovcima (1870-1880)

Godišnje doba	Udio začelih (%)	Udio rođenih (%)	Udio vjenčanih (%)	Udio umrlih (%)
<i>Ukupno</i>	100	100	100	100
zima (I-III)	23,37	28,19	39,86	28,06
proljeće (IV-VI)	28,19	23,86	12,50	22,82
ljetno (VII-IX)	23,86	24,58	15,88	23,80
jesen (X-XII)	24,58	23,37	23,80	25,31

Epidemija kolere, koja je svoj vrhunac imala u srpnju 1873. godine (36 umrlih), pala je, međutim, u mjesec kad je u Drenovcima općenito smrtnost bila najmanja. Stoga je ritam umiranja bio poprilično ravnomjeran, s laganom prevagom zimskih mjeseci - od prosinca do travnja. Najmanja smrtnost bilježi se u Drenovcima od svibnja do srpnja. (tablice 5-6, 8-10 i grafikoni 6 i 7).

Izvanbračna djeca

U župi Drenovci udio izvanbračne djece iznosio je 4,82% (tablica 5), znatno manje nego na dubrovačkim i južnodalmatinskim otocima (Mljet, Korčula, 7-11%), ali i poprilično više nego u kopnenim primorskim krajevima (manje od 1%). No, bračni su partneri i u Drenovcima poštovali crkvene norme. Broj predbračnih začeca nije bio velik. Svega oko 10% prvijenaca bilo je začeto prije prve bračne noći, od toga manje od 2% bilo je i rođeno prije braka, pa brakom ozakonjeno.

Blizanci

Udio blizanaca u Drenovcima iznosio je 3,61%, što je iznad prosjeka u Hrvatskoj (2,70%). Rođeno je 15 parova blizanaca, od toga 11 istospolnih (tablica 5).

Tablica 11. Dob supružnika na dan vjenčanja - Drenovci (1870-1880)

	Muževi			%		Dob žene										
	Ukupno	oboje u I. braku	bar jedan u II. braku	Ukupno	oboje u I. braku	bar jedan u II. braku	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64
							15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64
Žene	Ukupno	182	114	100	100	100	175	54	16	13	12	11	8	6	0	1
	oboje u I. braku						140	34	7	1	0	0	0	0	0	0
	bar jedan u II. braku	114					35	20	9	12	12	11	8	6	0	1
%	Ukupno	100	61,49				59,12	18,24	5,41	4,39	4,05	3,72	2,70	2,03	0,00	0,34
	oboje u I. braku	100					76,92	18,68	3,85	0,55	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	bar jedan u II. braku	100					30,70	17,54	7,89	10,53	10,53	9,65	7,02	5,26	0,00	0,88
Dob muža	15-19	118	116	2	39,86	63,74	102	14	2							
	20-24	56	38	18	18,92	20,88	36	16	4							
	25-29	33	16	17	11,15	8,79	19	8	5	1						
	30-34	31	10	21	10,47	5,49	10	12	2	4	2	1				
	35-39	12	1	11	4,05	0,55	4	1	2	2	1	1		1		
	40-44	12	0	12	4,05	0,00	3	1		4	1	3				
	45-49	14	1	13	4,73	0,55	1	1	1	1	4	1	5			
	50-54	9	0	9	3,04	0,00		1			2	3	1	2		
	55-59	5	0	5	1,69	0,00					2	1		2		
	60-64	5	0	5	1,69	0,00						1	2	1	1	
65-69	1	0	1	0,34	0,00	0,88				1						

Ženidbena dob i ponovni brakovi

Od svih hrvatskih regija Vojna je krajina imala najveći udio udatih žena i oženjenih muškaraca u ukupnom stanovništvu.⁶⁴

Za razliku od primorske, a pogotovo južne Hrvatske, gdje se od ponovnog braka zaziralo (pogotovo žene), u Slavanskoj vojnoj krajini, a i u Slavoniji (kako potvrđuju podaci iz Donjeg Miholjca dobiveni u okviru ovog istraživanja), stanje udovištva smatralo se “nepodnošljivim”. Razloge tome zacijelo treba tražiti u gospodarskoj orijentaciji i organizaciji, kojoj se onda prilagođavala i obiteljska struktura. Očigledno je gubitak ključnih članova obitelji (muža ili žene) trebalo “brzopotezno” nadoknađivati.⁶⁵ Na gospodarsko-obiteljske razloge nadograđivala se i demografska situacija, predtranzicijsko razdoblje s kriznim godinama, koje je utjecalo na slabljenje biološkog potencijala, izravno utječući na smanjenje ženidbene dobi.⁶⁶

Tako je udio udovaca (36,82%) i udovica (21,96%) u ukupnom broju sklopljenih brakova višestruko nadmašivao udio u primorskim dijelovima zemlje. U nešto manje od 40% brakova barem je jedan od supružnika sklapao ponovni brak.

Drenovački je mladoženja vrlo rano stupao u brak - s jedva navršениh 20 godina, a njegova je partnerica u prosjeku bila mlađa od 19 godina. Prosječna dobna razlika bila je manja od dvije godine. Gotovo 44% drenovačkih mladoženja i 54% mladenki imalo je na dan vjenčanja manje od 20 godina (tablica 11). Vrlo slično je bilo i u Donjem Miholjcu. Nasuprot tome, mladenci na dubrovačkim otocima bili su više od 10 godina stariji pri prvom stupanju u brak!

Brakovi u srodstvu

U matičnim knjigama vjenčanih nije zabilježen nijedan slučaj srodničkog braka. No, primjećeno je da se žena nerijetko, nakon muževljeve smrti, udavala za njegova brata ili rođaka koji nosi isto prezime i kojemu je također, u većini slučajeva već bila umrla žena.

⁶⁴ J. Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj*: 125.

⁶⁵ Vidi: N. Vekarić i dr., *Vrijeme ženidbe i ritam poroda*: 60-63.

⁶⁶ N. Vekarić i dr., *Vrijeme ženidbe i ritam poroda*: 29-46.

Osobna imena

Sustav osobnih imena u Drenovcima je bio stabilan i obuhvaćao je uglavnom kršćanska imena svetaca. Određen, ali nevelik priljev stranaca donio je neka nova imena (Fridrich, Adalbert i sl.). Utjecaj preporoda i pojave narodnih hrvatskih imena do 1880. godine u Drenovcima nije primijećen. Vjerojatno zbog veličine naselja, izbor imena bio je nešto širi nego u manjim južnohrvatskim župama, ali frekvencija najčešćih imena i tu je bila velika, pogotovo kod ženskih imena. Više od 41% muškaraca i više od 61% žena nosilo je jedno od pet najčešćih imena. Najčešća drenovačka imena u razdoblju od 1870. do 1880. godine bila su Ivan (12,65%) i Marija (23,23%) (tablica 12).

Tablica 12. Najfrekventnija drenovačka osobna imena (1870-1880)

Osobno ime	Frekvencija	Udio (%)	Osobno ime	Frekvencija	Udio (%)
Ivan	53	12,65	Marija	95	23,23
Josip	32	7,64	Kata	53	12,96
Ilija	31	7,40	Ana	45	11,00
Stjepan	29	6,92	Magdalena	35	8,56
Marko, Mijat	28	6,68	Jozefa	25	6,11
Pet najčešćih imena	173	41,29	Pet najčešćih imena	253	61,86
Broj rođenih (1870-1880)	419	100	Broj rođenih (1870-1880)	409	100

Zaključak

Analiza demografskih pokazatelja u Drenovcima, izvršena na temelju istraživanja matičnih knjiga, dala je sljedeći rezultat:

Stanovništvo Drenovaca, kao i drugog istraženog slavonskog naselja - Donjeg Miholjca, pokazuje da se u razdoblju od 1870. do 1880. godine demografska slika u Slavoniji bitno razlikovala od one uz jadransku obalu i još više od one na jadranskim otocima. Dok su se u jadranskim područjima počeli javljati prvi simptomi demografske tranzicije, u Slavonskoj vojnoj krajini i u cijeloj Slavoniji tih simptoma još uvijek nije bilo.

Predtranzicijska obilježja u Drenovcima najjače su se očitovala u prirodnom padu stanovništva (prosječno preko 10%o godišnje, za razliku od prirasta

u primorskom pojasu), u niskoj doživljenoj dobi (1% umrlih koji su doživjeli 80. godinu naspram više od 10% na dalmatinskim otocima), ranoj ženidbi (mladenci su u prosjeku bili desetak godina mlađi nego na dalmatinskim otocima), čestim ponovljenim brakovima (40%).

U ritmovima začeca osjeća se utjecaj vremenskih prilika, pa proljetni maksimum začeca nešto kasni za maksimumom u južnim krajevima. "Zastoji" začeca vezani su vjerojatno uz korizmu (veljača) i poljske radove (listopad). Ritmovi vjenčanja slični su kao i u većem dijelu sjeverne Hrvatske, sa jesenskim (studeni) i zimskim maksimumom (siječanj-veljača) uz prevagu zimskog.

Iako je udio izvanbračne djece u Drenovcima u odnosu na hrvatski prosjek bio velik, primijećeno je da je poštivanje crkvenih pravila u bračnim vezama bilo vrlo visoko (90%). Srodničkih brakova nije bilo, ali je uočen tzv. levirat.

Specifičnosti Drenovaca očituju se u natprosječnom migracijskom saldu (koji nije samo nadmašio prirodni pad, nego je pridonio i, za krajiške i sve-hrvatske prilike natprosječnom rastu stanovništva), u relativno niskoj razini stopa nataliteta i mortaliteta (koje nisu do kraja objašnjene - mogle bi počivati i na stvarnim razlozima, u povećanju higijenske razine i kontroli rađanja, ali i na "tehničkim" razlozima - da obuhvat župe i obuhvat popisne jedinice nije "pogođen"), u relativno maloj smrtnosti dojenčadi (manjoj nego u većini drugih istraživanih župa).

THE POPULATION OF DRENOVCI (1870-1880): PRE-TRANSITION PERIOD

TAMARA ALEBIĆ, IRENA IPŠIĆ
AND BOŽENA VRANJEŠ-ŠOLJAN

Summary

The demographic picture of Drenovci in the Slavonian *Vojna krajina* (*Militärgrenze*) in the period 1870-1880 departs significantly from the demographic landscape of the Adriatic coast, and even more from that of the Adriatic islands. While the Adriatic region was experiencing the first signs of demographic transition, Slavonian *Vojna krajina* as well as the rest of Slavonia saw no changes of the kind. Here pre-transitional features were most pronounced in the natural population decline (an annual average over 10‰ in contrast to an increase in the Adriatic belt), low life expectancy (1% of deaths over the age of 80 in comparison to more than 10% on the Dalmatian islands), low age at marriage (both bride and groom were by average ten years younger at marriage than the Dalmatian islanders), and high rate of remarriages (40%).

Conception pattern reveals a seasonal effect, in that the spring conception peak lagged behind the maximum evidenced in southern Croatia. 'Gaps' in conception are likely to be attributed to Lent (February) and harvest (October). The marriage pattern corresponds in the main to that of northern Croatia, with an autumn (November) and winter (January-February) maximums, the latter prevailing.

The specific features of Drenovci manifest in an above-average migration rate (which not only exceeded the natural decline but contributed to an above-average population increase relevant to both *Vojna Krajina* and Croatia on the whole), in a relatively low natality and mortality rate, which have not been fully accounted (likely the product of the sanitary changes and birth control, but also methodological reasons – the quality and characteristics of the data sample), and in a relatively low infant mortality (lower than in most of the parishes under study).